

Assignatura:	22659 ART DE L'ALTA EDAT MITJANA I DE BIZANCI			
Professor/a:	Anna Orriols Alsina			
Cicle:	PRIMER	Curs:	SEGON	Quadrimestre: PRIMER
Crèdits:	5	Tipus:	TRONCAL	
Horari de classe:	Grup 1: Dimarts i Dijous 10:00 – 11:30 Grup 2: Dimarts i Dijous: 13:00 – 14:30			

TEMARI:

1.- Introducció general. Concepte d'Edat Mitjana. De l'art antic al medieval. El precedent paleocristià: adaptació del llegat clàssic al cristianisme. L'impuls constantinià. Tipologies arquitectòniques i programes iconogràfics.

BIZANCI

2.- Art paleo-bizanti. De la fundació de Constantinoble a la crisi iconoclasta. L'Edat d'Or de Justinià. Constantinoble; Santa Sofia. Arts de l'objecte. Il·lustració de manuscrits. Iconoclasme: la disputa de les imatges; textos; obres.

3.- Art de l'Imperi Mig. Dinasties Macedònica i Comnena. Classicisme bizanti. Recuperació de les imatges. Programes. Renaixement macedònic. Mosaics votius a Santa Sofia. Frescos: Nerezi, Capadócia. Expansió territorial i artística: Venècia i Sicília.

4.- Els Paleòlegs. De la conquesta llatina a la presa de Constantinoble pels turcs. Sant Salvador de la Cora. Difusió de l'art bizanti: els Balkans, Mistra.

OCCIDENT

5.- L'època de les invasions. Itàlia: ostrogots, bizantins i longobards. Ravenna. Illes Britàniques: fundacions monàstiques irlandeses; relacions amb el continent. Il·lustració de manuscrits. Hispania visigoda: arquitectura i escultura; reflexos d'una miniatura; la cort de Toledo; orfebreria.

6.- Art carolingi. Església i imperi; ideari de *renovatio*. La "nova Roma": el conjunt palatí d'Aquisgrà i la cort de Carlemany. Espais de culte: el model paleocristià; bipolarització dels temples. El *Westwerk*. Unificació litúrgica. El monestir; plànol de Sankt Gallen. Il·lustració de manuscrits: escoles i obres.

7.- Art pre-romànic hispà. Art asturià del segle IX, art de patrocini regi. Segle X: mossàrabs i repoblació; art dels monestirs. Els *Beatus*. La Marca Hispànica.

8.- "El segle de l'any mil". Art de l'imperi otomà. Els emperadors germànics i la imatge del poder. Alts eclesiàstics com a patrons artístics: Bernward a Hildesheim. Art anglo-saxó. Il·lustració de manuscrits i eborària.

ISLAM

9.- Aproximació general a l'art de l'Islam. Naixement i primera expansió. Progressió territorial i assimilació de fórmules. Formació de l'art islàmic. La mesquita, orígens i variants. La mesquita omeia; Jerusalem i Damasc. La mesquita persa; Ispahan. La mesquita otomana; Sinan. Arquitectura civil; urbanisme; palaus i alcàssers; mercats i banys. Arquitectura funerària; mausoleus. Pintura, mosaic, arts de l'objecte i il·lustració de manuscrits.

10.- Art islàmic a la Península Ibèrica. Al-Andalus; de l'emirat al califat. Mesquita de Córdoba. Almoràvits i almohades. El darrer esplendor: regne nassarita de Granada; l'Alhambra.

BIBLIOGRAFIA:

Introdudtòria i de caràcter general. Obres complementàries

BARRAL I ALTET, Xavier, *La alta Edad Media. De la antigüedad tardía al año mil*, Taschen (Arquitectura mundial de Taschen), Köln 1998.

BIANCHI BANDINELLI, Ranuccio, *Del Helenismo a la Edad Media*, Akal, Madrid 1981.

Universitat Autònoma de Barcelona

Biblioteca d'Humanitats

- CAILLET, Jean-Pierre (dir), *L'Art du Moyen Âge. Occident. Byzance. Islam*, Réunion des musées nationaux / Gallimard, Paris 1995.
- DODWELL, C.R., *Artes pictóricas en Occidente 800-1200*, Cátedra (Manuales Arte), Madrid 1995. (Ed. or., New Haven - London 1993).
- GRABAR, André, *Les origines de l'esthétique médiévale*, Macula, Paris 1992.
- KITZINGER, Ernst, *Early Medieval Art in the British Museum and the British Library*, London 1983 [1a ed., 1940].
- KRAUTHEIMER, Richard, *Introduction à une «iconographie de l'architecture médiévale»*, Gérard Monfort, Paris 1993 [publicat originalment com a article al *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, V (1942), p. 1-33].
- LASKO, Peter, *Arte sacro 800-1200*, Cátedra (Manuales Arte), Madrid 1999. [Ed. or. Hamondsworth 1972 (1ª ed.) i Yale, New Haven - London 1994].
- VVAA, *La Edad Media* (Historia del arte, 2, dir. J.A. Ramírez), Alianza, Madrid 1996.
- YARZA LUACES, Joaquin et altri, *Arte Medieval I. Alta Edad Media y Bizancio* ("Fuentes y Documentos Para la Historia del Arte" II), Gustavo Gili, Barcelona 1982.

ART PALEOCRISTIÀ I BIZANTÍ

- Age of Spirituality. Late Antique and Early Christian Art*, catàleg exposició; introducció de Kurt WEITZMANN, New York - Princeton 1977-78.
- BECKWITH, John, *Arte paleocristiano y bizantino*, Cátedra ("Manuales Arte"), Madrid 1997 (ed. original anglesa a 'The Pelican History of Art', London 1988 [1970]).
- GRABAR, André, *El primer arte cristiano (200-395)*, Aguilar ("Universo de las Formas"), Madrid 1967 [ed. or. francesa, Paris 1967].
- GRABAR, André, *La Edad de Oro de Justiniano*, Aguilar ("Universo de las Formas"), Madrid 1966.
- GRABAR, André, *Las vías de la creación en la iconografía cristiana*, Alianza ("Alianza Forma" 49), Madrid 1985 [ed. or. americana, Princeton 1968].
- KITZINGER, Ernst, *Byzantine Art in the Making. Main lines of Stylistic development in mediterranean Art 3rd-7th century*, London 1977 [reed. Harvard University Press 1980].
- KRAUTHEIMER, Richard, *Arquitectura paleocristiana y bizantina*, Cátedra ("Manuales Arte"), Madrid 1984 [ed. or. anglesa a 'The Pelican History of Art' 1965].
- KRAUTHEIMER, Richard, *Three Christian Capitals. Topography and Politics*, University of California Press, Berkeley - Los Angeles - London 1983.
- LOWDEN, John, *Early christian and Byzantine Art*, Phaidon (Art & Ideas), London 1997.
- MATHEWS, Thomas F., *The Clash of Gods. A Reinterpretation of Early Christian Art*, Princeton University Press, 1993.
- MILBURN, Robert, *Early Christian Art and Architecture*, University of California Press, Berkeley - Los Angeles 1988.
- SIMSON, Otto G. von, *Sacred Fortress; Byzantine Art and Statecraft in Ravenna*, Princeton University Press 1987 (ed. or. Chicago 1948).

*

- BANGO, Isidro G. / BORRÁS, Gonzalo, *Arte bizantino y Arte del Islam*, Historia 16 ("Conocer el arte" 3), Madrid 1996.
- Byzance. L'art byzantin dans les collections publiques françaises*, Réunion des Musées Nationaux, Paris 1992. [Catàleg exposició Louvre, nov. 92 - gen. 93].
- COCHÉ DE LA FERTE, L., *L'art de Byzance*, Mazenod ("L'art et les grandes civilisations"), Paris 1981.
- CORMACK, Robin, *Byzantine Art*, Oxford University Press ("Oxford History of Art"), Oxford 2000.
- DÉLVOYE, Charles, *L'art byzantin*, Arthaud, Paris 1967.
- DEMUS, Otto, *The Mosaics of Norman Sicily*, London 1949. Reedició: Hacker, New York 1988.
- DURAND, Jannic, *L'art byzantin*, P. Terrail ("Civilisations"), Paris 1999 [també ed. en anglès].
- GRABAR, André, *La peinture byzantine*, Skira, Genève 1953.
- LAZAREV, Victor, *Storia della pittura bizantina*, Torino 1967.
- MANGO, Cyril, *Arquitectura bizantina*, Aguilar ("Hª Universal de la Arquitectura"), Madrid 1989 [ed. esp. anterior del 1975] [ed. or. italiana, 1980].
- MATHEWS, Thomas F., *Byzantium. From Antiquity to the Renaissance*, Harry N. Abrams ("Perspectives"), 1998.

- RODLEY, Lyn, *Byzantine Art and Architecture. An Introduction*, Cambridge 1994.
- STERN, Henri, *L'art byzantin*, Presses Universitaires de France ("Quadrige" 32), Paris 1982² [1966].
- TALBOT RICE, David, *Art of the Byzantine Era*, Thames and Hudson ("World of Art"), London 1989 [1963]
- The Glory of Byzantium*, catàleg d'exposició (C. EVANS, ed.), Metropolitan Museum, NY 1997.
- WHARTON, Annabel Jane, *Art of Empire. Painting and Architecture of the Byzantine Periphery*, The Pennsylvania State University Press, University Park / London 1988.
- YARZA LUACES, Joaquín, *El arte bizantino*, Anaya ("Biblioteca Básica de Arte"), Madrid 1991.
- YARZA LUACES, Joaquín / BORRÁS GUALIS, Gonzalo M., *Bizancio e Islam* ("Historia Universal del Arte" IV), Espasa-Calpe, Madrid 1996.

OCCIDENT

- BANGO TORVISO, Isidro, *El prerrománico en Europa. De Carlomagno a los ottones*, Historia 16 ("Historia del Arte" 17), Madrid 1989.
- BANGO, Isidro G. / ABAD, Concepción, *Arte Medieval I*, Historia 16 ("Conocer el Arte" 4), Madrid 1996.
- BECKWITH, John, *El arte de la alta edad media. Carolingio. Otónico. Románico*, Destino, Barcelona 1995 [ed. or. anglesa Thames & Hudson, London 1964 i 1989] També hi ha edició a Hermes, México 1965.
- DURLIAT, Marcel, *Des barbares à l'an mil*, Mazenod ("L'art et les grandes civilisations"), Paris 1985.
- GRABAR, André; NORDENFALK, Karl, *Le Haut Moyen Age. De la fin de l'époque romaine au XIe siècle*, Skira ("Les grands siècles de la peinture"), Genève 1957 [la part dedicada a la miniatura, de Nordenfalk, reeditada per Skira, Genève 1988].
- HEITZ, Carol, *La France pre-romane. Archéologie et Architecture religieuse du Haut Moyen Age du IV siècle à l'an Mille*, Errance, Paris 1987.
- HUBERT, Jean; PORCHER, Jean i VOLBACH, Wolfgang F., *La Europa de las invasiones*, Aguilar ("El universo de las formas"), Madrid 1968.
- KITZINGER, Ernst, *Early Medieval Art in the British Museum & British Library*, British Museum Publications, London 1983 [1a. ed. 1940].
- KUBACH, Eric; ELBERN, Victor H., *L'art de l'Empire au début du Moyen Age. Les arts carolingien et ottonien*, Albin Michel, Paris 1973. [Ed. or.: Baden-Baden 1968].
- PALOL, Pere de / RIPOLL, Gisela, *Los godos en el Occidente europeo. Ostrogodos y visigodos en los siglos V al VIII*, Encuentro, Madrid 1988.
- SKUBISZEBSKI, Piotr, *L'art du haut Moyen Âge. L'art européen du VIe au IXe siècle*, Le livre de poche, sl [Paris] 1998. Ed. italiana, Torino 1995.

Illes Britàniques

- ALEXANDER, J.J.G., *Insular Manuscripts 6th to the 9th Century*, Harvey Miller ("A Survey of Manuscripts Illuminated in the British Isles" I), London 1978.
- BACKHOUSE, J., TURNER, D.H., WEBSTER, L. (eds.), *The Golden Age of Anglo-Saxon Art*, Catàleg de l'exposició. British Museum, London 1984.
- BECKWITH, J., *Ivory Carvings in Early Medieval England*, Harvey Miller, London 1972.
- BROWN, M.P., *Anglo-Saxon Manuscripts*, British Library, London 1991.
- HENDERSON, G., *From Durrow to Kells. The Insular Gospel Books 650-800*, Thames and Hudson, London 1987.
- HENRY, F., *L'art irlandais*, 3 vols., Zodiaque, Ste. Marie de la Pierre-qui-vire 1963-64.
- TEMPLE, E., *Anglo-saxon Manuscripts 900-1066*, Harvey Miller ("A Survey of Manuscripts Illuminated in the British Isles" II), London 1976.
- WILSON, D.M., *Anglo-saxon art. From the seventh Century to the Norman Conquest*, Thames and Hudson, London 1984.

Península ibèrica. General.

- BANGO TORVISO, Isidro G., *Alta edad media. De la tradición hispanogoda al románico*, Sílex ("Introducción al arte español"), Madrid 1989.
- BANGO TORVISO, I.G., *Arte prerrománico hispano. El arte de la España cristiana de los siglos VI al XI*, Espasa Calpe (Summa Artis, vol. VIII-II), Madrid 2001.
- DODDS, Jerrilynn D., *Architecture and Ideology in Early Medieval Spain*, The Pennsylvania State University Press, University Park - London 1989.

- FONTAINE, Jacques, *El prerrománico*, Encuentro, Madrid 1978 (2a. ed.) [ed. or. francesa: *L'art préroman hispanique*, Zodiaque, La Pierre-qui-vire 1973].
The Art of Medieval Spain, A.D. 500-1200, The Metropolitan Museum of Art / Harry Abrams, New York 1993.
 YARZA LUACES, Joaquín, *Arte y arquitectura en España, 500-1250*, Cátedra, Madrid 1979 [posteriors edicions].

Península Ibèrica. Epoca visigòtica.

- PALOL Pere de, *Arte hispánico de la época visigoda*, Polígrafa, Barcelona 1968.
 PALOL, Pere de, *Arqueología cristiana de la España romana. Siglos IV-VI*, Inst. Enrique Flórez del CSIC, Madrid-Valladolid 1967.
 RIPOLL LÓPEZ, Gisela, *Arquitectura visigótica*, Historia 16 ("Cuadernos de Arte Español" 99), Madrid 1993.

Península Ibèrica. Asturià. Mossàrab. Repoblació.

- ARIAS, Lorenzo, *Prerrománico asturiano. El arte de la monarquía asturiana*, Trea, Gijón 1993 (2a ed., 1999)
 BONET CORREA, Antonio, *Arte prerrománico asturiano*, Polígrafa, Barcelona 1967.
 CID PRIEGO, Carlos, *Arte prerrománico de la monarquía asturiana*, 1995.
 CUADRADO SÁNCHEZ, Marta, *Arquitectura palatina del Naranco*, Historia 16 ("Cuadernos de Arte Español" 55), Madrid 1992.
 GIL LÓPEZ, Juana i MARÍN, Fernando A., *Santa María del Naranco. San Miguel de Lillo*, Serv. Publ. Principado de Asturias, Oviedo [1988].
 MARÍN, Fernando A., GIL LÓPEZ, Juana, *San Julián de los Prados o el discurso de las dos ciudades*, Serv. Publ. Principado de Asturias, Oviedo 1989.
 SCHLUNK, Helmut / BERENGUER, Magin, *La pintura mural asturiana de los siglos IX y X*, Madrid 1957.
 YARZA LUACES, Joaquín, *Arte asturiano. Arte mozárabe*, Univ. de Extremadura, 1985.

- ABAD CASTRO, Concepción, *Arquitectura de repoblación en el valle del Duero*, Historia 16 ("Cuadernos de Arte Español" 13), Madrid 1991.
 BANGO TORVISO, Isidro G., *El arte mozárabe*, Historia 16 ("Cuadernos de Arte Español" 2), Madrid 1991.
 FERNÁNDEZ ARENAS, José, *Arquitectura mozárabe*, Polígrafa, Barcelona 1972.
 FONTAINE, Jacques, *El arte mozárabe*, Encuentro, Madrid 1978 [ed. or. francesa: *L'art préroman hispanique*, 2. *L'art mozarabe*, col. Zodiaque, 1977].
Los Beatos. Catàleg de l'exposició. Juny-set. 1986, Biblioteca Nacional, Madrid 1986.
 SILVA Y VERÁSTEGUI, Soledad de, *Los Beatos*, Historia 16 ("Cuadernos de Arte Español" 100), Madrid 1993.
 WILLIAMS, John, *Early Spanish Manuscript Illumination*, G. Braziller, NY-London 1977 [trad. castellana a ed. Casariego, Madrid].
 WILLIAMS, John, *The Illustrated Beatus. A Corpus of the Illustrations in the commentary on the Apocalypse*, 5 vols., Harvey Miller, Londres 1993 --. En curs de publicació (4 vols. apareguts).
 YARZA LUACES, Joaquín, *Beato de Liébana. Manuscritos iluminados*, Moleiro, Barcelona 1998.

Art carolingi.

- CONANT, Kenneth John, *Arquitectura carolingia y románica 800-1200*, Cátedra, Madrid 1982 [1a. ed. or. 1954].
 HEITZ, Carol, *L'architecture religieuse carolingienne. Les formes et leurs fonctions*, Picard, Paris 1980.
 HUBERT, Jean; PORCHER, Jean; VOLBACH, Wolfgang F., *El imperio carolingio*, Aguilar ("El Universo de las Formas"), Madrid 1968.
 KUBACH, Eric; ELBERN, Victor H., *L'art de l'empire au début du Moyen Âge. Les arts carolingien et ottonien*, Albin Michel ("L'art dans le monde"), Paris 1973. [ed. or.: Baden-Baden 1968].
 MÜTHERICH, Florentine; GAEHDE, Joachim, *Carolingian Painting*, G. Braziller, NY 1976 [n'existeixen traduccions francesa i alemanya].
 PANOFKY, Erwin, *Renacimiento y renacimientos en el arte occidental*, Alianza, Madrid 1975 [ed. or. 1960; diverses reimpressions posteriors]; p. 84-100.
 PRICE, Lorna, *The Plan of St. Gall in Brief*, California U.P., Berkeley – Los Angeles, 1982.
The Utrecht Psalter in Medieval Art. Picturing the Psalms of David, K. Van Der Horst, W. Niel, W. Wüstefeld (eds.), HES Publishers, Utrecht 1995.

Art otònida. Art de l'entorn de l'any 1000.

- BARRAL I ALTET, Xavier (dir.), *Le paysage monumental de la France autour de l'an Mil*, Picard, Paris 1987.
- BARRAL I ALTET, Xavier, "Le paysage architectural de l'an mil", a *La France de l'an Mil* (dir. per R. DELORT), Édns. du Seuil, Paris 1990.
- CASTELFRANCHI VEGAS, Liana (dir.), *Año mil. El arte en Europa, 950-1050*, Lunweg, Barcelona-Madrid 2000 [ed. or. Italiana, Milano 2000].
- DUBY, Georges, *L'An Mil*, Gallimard-Julliard, Paris 1967 [eds. posteriors].
- FOCILLON, Henri, *El año mil*, Alianza ("L.B." 28), Madrid, vv. eds. [ed. or. francesa 1952].
- GRODECKI, Louis; MÜTHERICH, Florentine; TARALON, Jean; WORMALD, Francis, *El siglo del año mil*, Aguilar ("El Universo de las Formas"), Madrid 1973.

- Bernward von Hildesheim un das Zeitalter der Ottonen*, catàleg d'exposició, 2 vols., Bernward Verlag, Hildesheim / Philipp von Zabern, Mainz am Rhein 1993.
- GRODECKI, Louis, *L'architecture ottonienne. Au seuil de l'art roman*, Paris 1958.
- MAYR-HARTING, Henry, *Ottonian Book Illumination. An Historical Study*, 2 vols., Harvey Miller, London 1991.

ART DE L'ISLAM

- BANGO, I.G. / BORRÁS, G., *Arte bizantino y Arte del Islam*, Historia 16 ("Conocer el arte" 3), Madrid 1996.
- BLAIR, Sheila / BLOOM, Jonathan, *Arte y arquitectura del Islam 1250-1800*, Cátedra ("Manuales Arte"), Madrid 1999 [ed. or. anglesa 1994].
- ETTINGHAUSEN, R. / GRABAR, O., *Arte y arquitectura del Islam 650-1250*, Cátedra ("Manuales Arte"), Madrid 1996 [ed. or. anglesa 1987].
- ETTINGHAUSEN, Richard, *La peinture arabe*, Skira ("Les trésors de l'Asie"), Genève, 1977 [1962].
- FREELY, John, BURELLI, Augusto Romano i YERASIMOS, Stephane, *Sinan, architect of Suleyman the Magnificent and the Ottoman Golden Age*, Thames & Hudson, London 1992.
- FRISHMAN, Martin i KHAN, Hasan Uddin, *The Mosque*, Thames & Hudson, London 1994.
- GOLVIN, L., *Essai sur l'architecture religieuse musulmane*, Paris 1979.
- GRABAR, Oleg, *La formación del Arte Islámico*, Cátedra ("Grandes Temas"), Madrid 1984 (3a. ed.) [ed. or.: Yale 1973].
- GRAY, B., *La peinture persane*, Skira ("Les trésors de l'Asie"), Genève 1961.
- HILLENBRAND, Robert, *Islamic Architecture*, Edinburgh University Press, 1994.
- HOAG, John D., *Arquitectura islámica*, Aguilar ("Hª universal de la arquitectura"), Madrid 1976.
- MARÇAIS, Georges, *El arte musulmán*, Cátedra ("Cuadernos Arte"), Madrid 1983 [ed. or.: Paris 1962].
- MICHELL, George, *La arquitectura del mundo islámico. Su historia y significado social*, Alianza ("Alianza Forma. Serie Especial" IV), Madrid, 1985 [ed. or.: London 1968].
- MORALES, Alfredo J., *Las claves del arte islámico*, Ariel ("Las claves del arte. Serie Estilos"), Barcelona 1987.
- OTTO-DORN, Katharina, *El Islam*, Praxis - Seix Barral ("El arte de los pueblos"), Barcelona 1965 [ed. or.: Baden-Baden 1964].
- PAPADOPOULOU, Alexandre, *El Islam y el arte musulmán*, Gustavo Gili ("El Arte y las Grandes Civilizaciones"), Barcelona 1977 [ed. or.: Paris 1976].
- SOURDEL, D. i J., *La civilisation de l'Islam classique*, Arthaud ("Les grandes civilisations"), Paris 1983 [1968].
- TALBOT RICE, D., *El arte islámico*, Hermes, México-Buenos Aires s.d. [1967], [ed. or.: London 1964].
- YARZA LUACES, J. / BORRÁS GUALIS, G.M., *Bizancio e Islam* ("Historia Universal del Arte" IV), Espasa-Calpe, Madrid 1996.

Al-Andalus

- Al-Andalus. Las artes islámicas en España*, catàleg de l'exposició (Granada, La Alhambra / The Metropolitan Museum of Art, New York), a càrrec de Jerrilynn D. DODDS, El Viso, Madrid, 1992.
- BARRUCAND, Marianne, *Arquitectura islámica en Andalucía*, Taschen, Köln, 1992.
- BORRÁS GUALIS, Gonzalo M., *La Alhambra y el Generalife*, Anaya ("Biblioteca Básica de Arte"), Madrid, 1989.
- BORRÁS GUALIS, Gonzalo M., *El Islam. De Córdoba al Mudéjar*, Silex ("Introducción al arte español"), Madrid, 1990.
- GRABAR, Oleg, *La Alhambra. Iconografía, formas y valores*, Alianza ("Alianza Forma" 9), Madrid, 1980.
- JIMÉNEZ MARTÍN, Alfonso, *La mezquita de Córdoba*, Cuadernos de Arte Español 97), Historia 16, Madrid, 1993.